

خوانشی از یک «بازخوانی»

بررسی و نقد کتاب نقد و نظریه‌های ادبی

حسن زختاره*

چکیده

بی‌تردید عنوان کتاب نقش مؤثری در جلب نظر مخاطبان دارد؛ مخاطبانی که در نخستین صفحه‌های کتاب در جست‌وجوی دلیل پیدایش آن‌اند. هدف‌ها و پرسش‌هایی که نویسنده در این صفحه‌ها مطرح می‌کند به‌نحوی ذهن خواننده را درگیر خود کرده و او را بیش‌تر به خواندن کتاب ترغیب می‌کند. گاهی این ترغیب با نوعی حس شگفتی و تحسین نیز در هم می‌آمیزد، زیرا نویسنده موفق شده است طبقه‌بندی‌ها و ساختارهای قوام‌یافته ذهن خواننده را با نوعی آشنایی‌زدایی در هم بشکند. کتاب *نقد و نظریه‌های ادبی معاصر* از این‌گونه کتاب‌هاست؛ زیرا به‌نظر می‌رسد مؤلفش در نظر دارد، در کتابی با حجم بسیار کم، به‌نحوی جامع و کامل طیف گسترده و گوناگونی از موضوعات را معرفی کند، به‌چندین هدف دست یابد و هم‌زمان به پرسش‌هایی پاسخ دهد که با این اهداف مناسبت چندانی ندارند. نوشته پیش‌رو بر آن است تا با مطالعه سطح‌های گوناگون این کتاب، افزون‌بر بررسی میزان دسترسی نویسنده به هدف‌هایش و پای‌بندی به قرارداد خوانش، نحوه پاسخ‌گویی او به پرسش‌ها و درجه اعتبار پاسخ‌ها را نیز بسنجد.

کلیدواژه‌ها: نقد ادبی، نظریه ادبی، پیرامتن، بازخوانی، گاه‌شماری، الگوی تحلیلی.

۱. مقدمه

مؤلف کتاب *Les Orientations contemporaines de la critique et théorie littéraires* در

* دکترای ادبیات فرانسه، استادیار گروه زبان و ادبیات فرانسه، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان

h.zokhtareh@basu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۸/۱۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۰/۲۸

پیش‌گفتار (صص ۱-۲) و نیز «چرا این اثر؟» (صص ۹-۱۱)، وعده‌های بی‌شماری به خوانندگان خود می‌دهد. به عقیده جواری، دانشجویان با خواندن این کتاب می‌توانند به‌آسانی با اصول نظری ادبیات و نقد معاصر آشنا شوند. او اعلام می‌دارد که برای نیل به این مهم با اتخاذ مبنای گاه‌شماری (chronologique) به بازخوانی جهت‌گیری‌های معاصر نقد و نظریه‌های ادبی، از فروید (Freud) تا دریدا (Derrida)، می‌پردازد. هدف نهایی او نیز معرفی و تبیین تحلیلی متکثر و چندوجهی از متن ادبی و دفاع از این الگوی خوانشی است. نویسنده در «چرا این اثر؟» می‌گوید که اثرش فقط به ارائه تصویری کلی از نقد و نظریه‌های ادبی معاصر و بررسی سیر تحول آن‌ها بسنده نمی‌کند و سعی دارد به دو پرسش اساسی نیز پاسخ دهد. او بر این باور است که این دو پرسش، هر یک به نوبه خود، پرسش‌های بی‌شمار دیگری را به ذهن متبادر می‌سازند. بر این اساس، پرسش‌های فراوانی در دو پاراگراف پی‌درپی در برابر چشمان خواننده صف‌آرایی می‌کنند.

در نخستین پاراگراف، پرسش‌ها تقریباً حول دو محور اصلی می‌چرخند. از سویی، کتاب در نظر دارد به الگوی نقدی دست یابد که امروزه در آموزش متون ادبی فرانسه به دانشجویان ایرانی ممکن و کاربردی باشد. در این راستا، مؤلف می‌کوشد «الگویی تحلیلی» از بطن رویکردهای نقد استخراج کند. از سوی دیگر، او می‌خواهد به این پرسش پاسخ دهد که آیا اصولاً تمامی رویکردهای نقد و هرمنوتیک، که در بستر فکری غرب به‌وجود آمده‌اند، در آموزش ادبیات فرانسه به غیرفرانسه‌زبانان کاربردی‌اند یا خیر؟ بند بعد پرسش‌های بیش‌تری را، در پیوند با سه حوزه ادبیات فارسی، آموزش ادبیات فارسی، و سنت هرمنوتیک فارسی در بر می‌گیرد. در واقع، یکی دیگر از دل‌مشغولی‌های نویسنده این است که آیا می‌توان رویکردهای نقد ادبی را در تحلیل متون ادبیات فارسی به‌کار بست؟ به‌علاوه، نحوه برخورد سنت هرمنوتیک فارسی با چنین ره‌یافت‌هایی چیست؟ سرانجام، او عهد می‌کند تا افزون بر بررسی نقش گسست و تداوم تاریخی در آموزش ادبیات فارسی در ایران، به این پرسش پاسخ دهد که فرهنگ ادبی فارسی بیش‌تر به سنت‌گرایی دارد یا به نوآوری؟

نوشته پیش‌رو افزون بر بررسی میزان دسترس کتاب یادشده به اهداف خویش، درجه اعتبار پاسخ‌های ارائه‌شده به پرسش‌ها را مطالعه می‌کند. آیا نویسنده به‌راستی یک الگوی خوانشی متکثر و چندوجهی از متن ادبی را ارائه می‌دهد تا دانشجویان ایرانی به ابزار روش‌شناختی و آموزشی مؤثر برای خواندن و تحلیل متون مجهز شوند؟ آیا پرسش‌هایی که مؤلف در دو بخش ذکرشده در بالا مطرح می‌کند در ارتباط با یک‌دیگرند؟ روش بازخوانی

نظریه‌های ادبی و نقد معاصر بر اساس مبنای گاه‌شماری از چه کیفیتی برخوردار است؟ پاسخ‌های نویسنده به پرسش‌های فوق تا چه حد معتبر است؟ به‌منظور یافتن پاسخی برای پرسش‌های مزبور، سطح‌های گوناگون اثر یادشده را بررسی می‌کنیم. این مطالعه نخست در حوزه پیرامنتی صورت می‌گیرد و با محوریت عنوان اثر پیوند آن را با اهداف نویسنده و پرسش‌های مطرح‌شده از سوی او مورد توجه قرار می‌دهد. سپس نگاه‌مان را به مبنای گاه‌شماری اتخاذشده از سوی مؤلف معطوف می‌کنیم. در واقع، از سویی میزان رعایت این مبنای گاه‌شماری از جانب مؤلف، و از سوی دیگر پیامدهای پذیرش چنین مبنایی در زمینه تقسیم‌بندی کتاب تحلیل می‌شود. بی‌شک، نحوه و کیفیت معرفی و بازخوانی نظریه‌های ادبی و نقد نیز از نظر دور نخواهد ماند و در پایان، نظر به این‌که اثر یادشده در یک انتشارات دانشگاهی به زبان فرانسه چاپ شده و مخاطبان آن بیش‌تر دانشجویان‌اند، ضروری است کیفیت نگارش و ویرایش اثر نیز به‌دقت تحلیل شود.

۲. عنوان اثر

از میان تمامی اجزای تشکیل‌دهنده پیرامتن (paratexte)، شاید بتوان گفت عنوان از جایگاهی خاص و مهم برخوردار است. در واقع، عنوان یک کتاب افزون بر نام‌گذاری اثر و هویت بخشیدن به آن، گاه اطلاعاتی اولیه در عرصه محتوا و یا صورت به خواننده ارائه می‌دهد و نقش مهمی را نیز در جلب مخاطب ایفا می‌کند (Genette, ۱۹۸۷: ۸۰-۱۰۶). در ضمن، عنوان به‌نحوی مخاطبان کتاب را مشخص و محدود می‌کند و در ذهن ایشان انتظاراتی را نسبت به آن متن پدید می‌آورد. مادامی که یک متن انتظارات و توقعات خواننده‌اش را برآورده کند، خواننده به قرارداد آغازین خود مبنی بر تداوم در خواندن متن متعهد باقی می‌ماند. اثر در حال بررسی، افزون بر عنوان زیرعنوان دارد که به ترتیب آن‌ها را تحلیل می‌کنیم و سپس، به میزان پاسخ‌گویی متن به انتظاراتی که عوامل تشکیل‌دهنده پیرامتن در خواننده به‌وجود می‌آورند می‌پردازیم.

نخست یادآوری کنیم که برگردان صحیح عنوان کتاب، *Les Orientations contemporaines de la critique et théorie littéraires* به فارسی می‌بایست «جهت‌گیری‌های معاصر نقد و نظریه‌های ادبی» باشد نه معادل پیش‌نهادی مؤلف *نقد و نظریه‌های ادبی معاصر*. چهار جزء در نام کتاب خودنمایی می‌کند: جهت‌گیری‌ها، معاصر، نقد، و نظریه‌های ادبی. حضور حرف تعریف جمع پیش از واژه جهت‌گیری‌ها حاکی از آن است که کتاب قصد دارد به‌نحوی بسیار جامع و کامل به موضوع مورد بررسی خود، یعنی نقد و نظریه‌های ادبی،

بپردازد. صفت معاصر نیز این انتظار را ایجاد می‌کند که نویسنده، افزون بر معرفی جریان‌های نوین نقد و ادبیات، به کتاب‌ها و منابع جدید ارجاع بدهد. دو واژه نقد و نظریه ادبی، نه فقط محتوای متن بلکه دامنه آن را نیز تعیین می‌کنند، اگرچه نویسنده در قسمت مشخصات کتاب موضوع کتاب را فقط نقد ادبی بیان کرده است. بنابراین، خواننده با دیدن چنین عنوانی انتظار دارد با خواندن کتاب مزبور به دیدی جامع و کامل از تمامی جریان‌های معاصر نقد و همچنین نظریه‌های ادبی دست یابد.

پیش از هر چیز باید گفت که عنوان اثر از نظر دستوری مشکلاتی دارد. در عناوین کتاب‌ها یا مقالات، به‌ویژه برای واژه نخست، معمولاً از حرف تعریف استفاده نمی‌شود، مگر این‌که دلایل کافی برای استفاده از آن وجود داشته باشد. همان‌گونه که در بالا اشاره کردیم، حرف تعریف معین بر کلیت دلالت دارد، اما قطعاً نمی‌توان از کتابی با این حجم (۱۱۵ صفحه) انتظار داشت که همه جریان‌های معاصر نقد و نظریه ادبی را معرفی کند. وانگهی، زمانی که دو یا چند متمم اسمی مجزا داشته باشیم، همگی باید حرف تعریف داشته باشند: عنوان کتاب می‌بایست به این صورت درآید: *Orientations contemporaines de la critique et de la théorie littéraires*.

یادآوری کنیم که نویسنده عبارت خود را چندین بار در صفحات متعدد کتاب تکرار کرده است (ص ۱، ۲، ۳، ۱۰-۱۱ و ...). بدین ترتیب، عنوان کتاب می‌تواند این پیش‌آگاهی را نیز به ما بدهد که احتمالاً با اشتباهاتی در حوزه نگارش و دستور زبان فرانسه مواجه خواهیم شد.

در عنوان کتاب شاهد حضور دو حوزه نقد ادبی و نظریه ادبی هستیم که اساساً دو چیز متفاوت‌اند، به نحوی که رویکرد به آن‌ها به‌مثابه یک مفهوم واحد یا دو مفهوم نزدیک به هم، چنان‌که از عنوان و مطالب این کتاب برمی‌آید، نشان‌دهنده درک درستی از این دو حوزه تخصصی و رابطه‌شان با یکدیگر نیست. دست‌کم باید تعاریف آن‌ها را از هم مجزا کرد و گفت که نقد عبارت است از بررسی آثار منفرد، در حالی که موضوع نظریه صورت‌های ادبی‌اند در کلیت‌شان (Genette, ۱۹۷۲: ۱۰). البته نمی‌توان رابطه این دو حوزه را به‌مثابه دو حوزه مکمل انکار کرد. در عین حال نباید از یاد برد که در طی تاریخ ادبیات دو قرن گذشته، از رمانتیسیم به این سو، رابطه آن‌ها بیش‌تر حاکی از جانشینی است، بدین معنا که، باز هم به گفته ژرار ژنت، نقد اروپایی با ظهور رمانتیسیم شکل می‌گیرد و جانشین بوطیقا (*poétique*) و فن بیان (*rhétorique*) می‌شود که از ارسطو تا لاهارپ جایگاه خود را در اندیشه ادبی غرب حفظ کرده بودند (همان: ۹-۱۰). از دهه ۱۹۷۰ به این سو شاهد افول نقد

و بازگشت دوباره نظریه ادبی هستیم. نویسنده ظاهراً از تمایز این دو بی‌خبر نبوده است، زیرا در مقدمه کتابش نظریات ژنت را، البته بدون ذکر منبع، نقل می‌کند (ص ۸).

زیرعنوان کتاب نیز حائز اهمیت است: *Pour une analyse plurielle et multidimensionnelle du texte littéraire* (دفاع از تحلیل متکثر و چندبعدی از متن ادبی). از یاد نبریم که نویسنده در مقدمه کتابش (صص ۳-۷) و همچنین در بخش «چرا این اثر؟» (صص ۹-۱۱) پروژه‌های متکثر و چندبعدی را وعده می‌دهد: ارائه چشم‌انداز یا تصویری کلی از جریان‌های معاصر نقد؛ دست‌یابی به یک «الگوی تحلیل» از رهگذر این چشم‌انداز؛ استفاده از نظریه‌های ادبی و روش‌های نقد غربی برای تحلیل متون فارسی؛ و سرانجام مسلح کردن دانشجویان ایرانی به ابزار روش‌شناختی و آموزشی مؤثر برای خواندن و تحلیل متون. در واقع، می‌توان این اهداف را به دو بخش تقسیم کرد: بازخوانی جریان‌های نقد و نظریه‌های ادبی و سپس ارائه الگویی تحلیلی. ادامه این مقاله را به تحلیل و بررسی دو بخش یادشده اختصاص می‌دهیم.

۳. بازخوانی جریان‌های نقد و نظریه‌های ادبی

۱.۳ مبنای گاه‌شماری

کتاب نقد و نظریه‌های ادبی معاصر ۱۱۵ صفحه دارد. بدون محاسبه سه قسمت آغازین (پیش‌گفتار، مقدمه، و «چرا این اثر؟» (صص ۱-۱۱))، و سه قسمت پایانی (نتیجه‌گیری کلی، یادداشت‌ها، و کتاب‌شناسی (صص ۹۷-۱۱۵))، از صفحه ۱۳ تا ۹۶ به بدنه اصلی اثر اختصاص یافته که خود به چهار فصل تقسیم شده است. آنچه در این چهار فصل می‌خوانیم فقط معرفی برخی جریان‌های نقد بر اساس مبنای گاه‌شماری است، که این موضوع با یکی از اهداف نویسنده، یعنی بازخوانی جریان‌ها و نظریه‌های معاصر نقد و ادبیات، تاحدودی هماهنگی دارد. اما با توجه به این‌که ترتیب فصول فقط از همین منطبق «ساده و گاه‌شماری» (از فروید تا دریدا) پیروی می‌کند (ص ۲)، می‌توان فهمید که میان بخش‌های گوناگون کتاب از رابطه علی (علت و معلولی) خبری نیست. در واقع، حتی شاهد یک رویکرد «تاریخی» یا دست‌کم «روایی» به جریان‌های نقد ادبی نیستیم. وانگهی روش گاه‌شماری ایجاب می‌کند که دست‌کم سال تولد و مرگ نمایندگان هر مکتب انتقادی، یا سال ظهور و افول مکاتب به‌دقت ذکر شود، که این کار جز در موارد نادر انجام نشده است. برای اثبات نامناسب بودن این روش، همین بس که اگر به تاریخ تولد و

مرگ شارل ساندرز پیرس (Charles Sanders Peirce, ۱۸۳۹-۱۹۱۴)، در صفحه ۸۱، یعنی تقریباً در اواخر کتاب، توجه کنیم می‌بینیم که پیرس بخش اعظم زندگی‌اش را در قرن نوزدهم سپری کرده است.

هم‌چنین لازم است از خود پرسیم که چرا در یک بررسی گاه‌شماری، که قرار است از فروید (ص ۱۳) آغاز و به ژاک دریدا (ص ۸۹) ختم شود (که البته در کتاب چنین نمی‌شود)، نام هلن سیکسوس (Hélène Cixous)، متولد ۱۹۳۷، به‌جای آن‌که در پایان کتاب، نزدیک به نام دریدا (متولد ۱۹۳۰) و حتی پس از نام این فیلسوف آورده شود، بلافاصله پس از نام فروید و در صفحه ۱۶ ظاهر می‌شود؟ حتی اگر بتوان سیکسوس را، به‌صرف الهام از روان‌کاوی فروید، یا به‌سبب اهمیتی که برای خواب و رؤیا قائل است، و یا به‌دلیل نظریاتش درباره تأثیر جنسیت بر وجوه و روش‌های خوانش متن، از نمایندگان نقد روان‌کاوانه به‌شمار آورد، جای دادن نام او در آغاز کتاب با منطق گاه‌شماری ناسازگار و حاکی از نادرست بودن روش تحقیق است.

کاملاً طبیعی است که خواننده از بررسی گاه‌شماری توقع دارد که دست‌کم سیر تحول فکری یک منتقد را معرفی و بررسی کند، انتظاری که در این کتاب به‌هیچ‌وجه برآورده نمی‌شود. برای نمونه، می‌توان به رولان بارت (Roland Barthes)، ژولیا کریستوا (Julia Kristeva)، و تزوتان تودوروف (Tzvetan Todorov) اشاره کرد که اساساً تحول و تکامل مداوم افکارشان در حوزه نقد و ادبیات امکان ارائه چهره‌ای واحد از آن‌ها را فراهم نمی‌کند. وانگهی، استفاده از چنین شیوه‌ای در معرفی نظریه‌ها و منتقدان، بدون بررسی تأثیر آن‌ها بر یک‌دیگر و تعامل میان آن‌ها، از انسجام درونی اثر می‌کاهد و درک مطالب و نظریه‌ها را دشوار می‌کند. ممکن است حتی دانشجویان دچار این اشتباه شوند که نظریه‌ها و جریان‌ها هیچ‌گونه ارتباطی با یک‌دیگر ندارند.

۲.۳ مبنای گاه‌شماری و پیامدهای محتوایی آن

برای روشن و ملموس کردن موارد و کاستی‌های بالا می‌توان فقط به‌عنوان نمونه‌ای در میان نمونه‌های فراوان دیگر به فصل دوم (صص ۳۵-۵۶) کتاب اشاره کرد.

اولاً خود فصل عنوان ندارد و این طبیعی است، زیرا در این فصل دست‌کم شش جریان مطرح می‌شوند که در برخی موارد ارتباطی با یک‌دیگر ندارند: صورت‌گرایی (formalisme)، ساختارگرایی (structuralisme)، رویکرد سبک‌شناختی (approche stylistique)، نقد

جامعه‌شناختی (critique sociologique)، نقد اجتماعی (sociocritique)، و رویکرد مردم‌شناختی (approche anthropologique). سرفصل اول با عنوان Le formalisme ارائه شده و خود شامل دو زیرفصل است: حوزه روس (صص ۳۵-۴۰) و حوزه فرانسه (صص ۴۰-۴۵). قاعدتاً صفحات مربوط به تودوروف (صص ۳۸-۳۹) و یاکوبسون (صص ۳۹-۴۰) می‌بایست زیرمجموعه حوزه روس باشند، اما در ادامه آن قرار گرفته‌اند. تقسیم‌بندی به این صورت درآمده است:

- ۲.۱. Le formalisme
  - ۲.۱.۱. Le champ russe
  - ۲.۱.۲. Tzvetan Todorov
  - ۲.۱.۳. Roman Jakobson

با توجه به تقدم زندگی و آثار یاکوبسون بر زندگی و آثار تودوروف، در این تقسیم‌بندی، نظریه پرداز اول به‌اشتباه بعد از دومی معرفی شده است. سپس ساختارگرایی معرفی شده و حوزه فرانسه، به‌جای آن‌که در ذیل عنوان اصلی، یعنی صورت‌گرایی قرار گیرد، به‌عنوان زیرمجموعه ساختارگرایی مطرح شده و دو منتقد و نظریه‌پرداز دیگر، یعنی بارت (صص ۴۲-۴۴) و ژنت (صص ۴۴-۴۵)، باز هم در ادامه آن قرار گرفته‌اند و ترتیب نابه‌جا و بی‌منطق قبلی تکرار شده است:

- ۲.۲. Le structuralisme
  - ۲.۲.۱. Le champ français
  - ۲.۲.۲. Roland Barthes
  - ۲.۲.۳. Gérard Genette

با بررسی دقیق‌تر دو تقسیم‌بندی بالا، پی می‌بریم که تا چه اندازه این نوع تقسیم‌بندی مطالب می‌تواند برای نویسنده و خواننده گمراه‌کننده باشد.

۱.۲.۳ حوزه صورت‌گرایی

در صورت‌گرایی روس نخست از تودوروف نام برده می‌شود در حالی که او در شکل‌گیری این جریان دخیل نبوده و فقط در ترجمه آثار منتقدان صورت‌گرا به زبان فرانسه (← Todorov, ۱۹۶۶) و هم‌چنین در توضیح و اشاعه آرای آنان (← ۱۷-۳۷: Todorov, ۱۹۸۴) دخیل بوده است. یادآوری کنیم که تودوروف، تحت تأثیر صورت‌گرایی روسی، در توسعه ساختارگرایی در فرانسه نیز سهیم بوده است و بسیاری از مطالعات و آثار او نیز در حوزه نظریه ادبی جای می‌گیرند (cf. Todorov, ۱۹۶۸). او هم‌چنین، به‌همراه کریستوا، به معرفی

متفکر روس میخائیل باختین (Mikhaïl Bakhtine) می‌پردازد. تودوروف در حوزه بینامتنیت نیز فعال بوده و، همان‌طور که جواری نیز به‌خوبی به آن اشاره می‌کند (ص ۳۹)، مطالعات اخیر او در حوزه تاریخ و مردم‌شناسی جای می‌گیرند. نگاهی گذرا به یکی از آخرین نوشته‌هایش نشان می‌دهد تا چه اندازه این متفکر بلغاری تبار از تفکر صورت‌گرا و ساختارگرا فاصله گرفته است (cf. Todorov, ۲۰۰۷). از میان تمام مواردی که به آن‌ها اشاره کردیم، هیچ‌کدام حضور تودوروف را در بطن صورت‌گرایی روس، آن‌هم پیش از یاکوبسن، توجیه نمی‌کند.

در این مبحث از ولادیمیر پروپ (Vladimir Propp) سخنی به‌میان نمی‌آید. او در اثر معروفش با عنوان ریخت‌شناسی قصه (*Morphologie du Conte*)، مطالعات ارزنده‌ای در حیطه ساختار داستان انجام داده است و بسیاری از متفکران به ویژه لوی - ستروس (Lévi-Strauss)، بارت (۱۷: ۱۹۸۶, Jouve)، تودوروف، و گرماس (Greimas) از او تأثیر پذیرفته‌اند. مثلاً، گرماس با الهام از پروپ (← لوفلر - دولاشو، ۱۳۸۶: ۱۹-۲۰) در حوزه کارکردها و فشرده کردن آن‌ها، الگوی کنشی (schéma actantiel) را پدید آورد که در تحلیل‌های نشانه - معناشناسی پرکاربرد بوده است (← ۱۶۲: ۱۹۹۰, Valency). اما در کتاب جواری به تأثیر صورت‌گرایی روسی بر ساختارگرایی، روایت‌شناسی (narratologie) (← ۲۳: ۲۰۱۴, Reuter)، نظریه ادبی، و نشانه - معناشناسی (sémiotique) (← ۸۰-۵۹: ۱۹۹۹, Adam) مکتب پاریس اشاره‌ای نمی‌شود.

علاوه بر موارد بالا، با خواندن این کتاب نمی‌توان دیدی کامل از رهاورد و افکار یاکوبسن به‌دست آورد، متفکری که رؤیای بنا نهادن علم ادبیات را در سر می‌پروراند و در کنار لوی - ستروس، مردم‌شناس شهیر فرانسوی، نقشی مهم در پیدایش ساختارگرایی ایفا کرد. از مهم‌ترین دستاوردهای این زبان‌شناس و متفکر روسی تبار مطالعات او در حوزه کارکردهای زبان، نظریه ادبی، و ارائه الگوی ارتباطات است (← ۲۴۸-۲۰۹: ۲۰۰۳, Jakobson) که بسیاری از مطالعات و نظریه‌های ادبی، از جمله گفته‌پردازی (énonciation) (← ۱۳: ۱۹۹۹, Kerbrat-Orecchioni) و کاربردشناسی زبان (pragmatique) (← ۱۹: ۱۹۹۳, Maingueneau)، از آن بهره برده‌اند. از این الگوی معروف در مبحث روایت‌شناسی نیز برای معرفی کارکردهای راوی (← ۲۶۵-۲۶۱: ۱۹۷۲, Genette) استفاده می‌کنند.

۲.۲.۳ حوزه ساختارگرایی

در قسمت ساختارگرایی می‌توان نام چند تن از متفکران بزرگ حوزه‌های مختلف علوم

انسانی را دید، ولی از میان آن‌ها فقط بارت و لوی - ستروس معرفی می‌شوند. مؤلف ذکر می‌کند که دلیل معرفی بارت ارتباط مستقیم آرای او با نقد ادبی و دلیل معرفی لوی - ستروس (در یک پاراگراف) نیز بهره‌گیری از ساختارگرایی در حوزه مردم‌شناسی است. اما پرسش این است که اگر مبنای معرفی ساختارگرایی است، پس چرا نویسنده از معرفی دیگر متفکران ساختارگرا، که از همین رویکرد در حوزه‌های روان‌کاوی و جامعه‌شناسی بهره برده‌اند، امتناع می‌ورزد؟ نگاهی گذرا به کتاب‌های موجود در حوزه جریان‌های معاصر نقد از حضور و تأثیر پرننگ میشل فوکو (Michel Foucault)، ژاک لاکان (Jacques Lacan)، و لویی آلتوسر (Louis Althusser) در این جریان‌ها حکایت دارد (احمدی، ۱۳۸۰ ب: ۲۶-۲۸). چگونه اثری که عنوان آن نظریه‌های معاصر ادبیات و نقد و هدفش ارائه رویکردی متکثر و چندجانبه است، با چشم‌پوشی از معرفی متفکران مزبور انتظار فهم نظریه‌ها را از جانب خواننده خود، به‌ویژه دانشجویان، دارد؟

مهم‌تر این که هنگام بحث از فروید و نقد ادبی از دیدگاه روان‌کاوی، نام متفکر بزرگی چون لاکان قید نمی‌شود. بی‌شک در این‌جا نمی‌توان از بازخوانی و توضیح آرای فروید از سوی لاکان چشم‌پوشی کرد و نمی‌توان از پیوندی که او میان زبان‌شناسی و روان‌کاوی فرویدی برقرار می‌کند سخن نگفت. در واقع، لاکان «به‌مدد کشفیات زبان‌شناس معروف فردینان دو سوسور و بر پایه اصول حوزه اصالت ساخت به‌خوبی نشان داده بود که ضمیر ناآگاه ساختمانی چون ساخت زبان دارد و عیناً منعکس‌کننده نوع سیستمی است که زبان تکلم واجد آن است» (موللی، ۱۳۸۳: ۲۶). در ضمن، از تأثیر آرای لاکان بر کریستوا نیز سخنی به‌میان نمی‌آید. شاید بتوان گفت که بدون معرفی لاکان نمی‌توان تصویری معاصر و امروزی از روان‌کاوی و مطالعات ادبی مبتنی بر روان‌کاوی ارائه کرد.

به همین ترتیب، تصویر درستی از رهاورد بارت در حوزه ساختارگرایی و هم‌چنین تحول فکری او منعکس نمی‌شود. نویسنده از دو اثر اولیه بارت، درباره راسین (*Sur Racine*) و درجه صفر نوشتار (*Le Degré zéro de l'écriture*)، سخن می‌گوید. اما بارت در کتاب نخست، تحت تأثیر سارتر (Sartre)، و در کتاب دوم، تحت تأثیر برشت (Brecht) است و از منظر اجتماعی به مطالعه پدیده ادبی می‌پردازد (Jouve, ۱۹۸۶: ۱۷). به دیگر سخن، رویکرد غالب در دو اثر مزبور رویکرد اجتماعی است، لذا نمی‌توان آن‌ها را در حوزه مطالعات ساختارگرا قرار داد. در واقع، بارت با مقاله «مقدمه‌ای بر تحلیل ساختاری حکایت» (*Introduction à l'analyse structurale du récit*) تحلیلی ساختارگرا ارائه می‌کند. در

ضمن، پاراگراف آخر صفحه ۴۴ به اثری از بارت اشاره دارد که در آن این منتقد بزرگ ساختارگرایی را پشت سر می‌گذارد و دیگر مطالعه ادبی را به حیطه متن محدود نمی‌داند. در واقع، بارت با آگاهی از محدودیت‌های روش ساختارگرایی، مطالعات خود را در حوزه متن و در قالب مطالعات متنی، به خارج از متن سوق می‌دهد (Jouve, ۱۹۸۶: ۲۲) و بدین ترتیب، تحت تأثیر کریستوا وارد حوزه مطالعات بینامتنی، به‌ویژه بینامتنیت خوانش، می‌شود. آنچه مسلم است، بارت هم از متفکرانی تأثیر پذیرفته و هم بر متفکرانی تأثیر گذاشته و تفکر او همواره در حال تحول بوده است. اثر جواری چنین تصویری از بارت را ارائه نمی‌دهد.

۳.۲.۳ کیفیت بازخوانی نظریه‌ها

می‌توان مجموعه مواردی را که درباره فصل دوم به آن‌ها اشاره شد به کل کتاب تعمیم داد. در بسیاری از موارد مبنای انتخاب و به‌ویژه حذف برخی از متقدان، متفکران (سارتر، بلانشو (Blanchot)، فوکو، آلتوسر، و لاکان)، و جریان‌ها مشخص نیست. امروزه، تأثیر زبان‌شناسی در پیش‌رفت نظریه‌های ادبی و نقد و دیگر رشته‌های علوم انسانی انکارناپذیر است. بدون شناخت درست این علم، درک درست و عمیقی از بسیاری از نظریه‌های ادبی و نقد به دست نمی‌آید. اکثر کتاب‌های حوزه نقد و نظریه ادبی از نقش بسیار پررنگ سوسور، پدر زبان‌شناسی مدرن، سخن می‌گویند، تا جایی که در کتاب فردینان دوسوسور اثر جانانان کالر می‌خوانیم که:

در سرتاسر تاریخ علم، شاید هیچ فصلی جذاب‌تر و گیراتر از پیدایش «دانش جدید» زبان‌شناسی نباشد و شاید بتوان اهمیت آن را با دانش گالیله در قرن هفدهم مقایسه کرد که تمامی تصور ما را از جهان مادی تغییر داد (کالر، ۱۳۷۹: ۱۵۲).

در اثر جواری فروید و پیرس معرفی می‌شوند، اما از سوسور، آرای تأثیرگذارش، زبان‌شناسی ساختارگرا (Ducrot, ۱۹۶۸: ۴۳-۷۸)، و نقش آن در شکل‌گیری ساختارگرایی، نشانه‌شناسی (Normand, ۲۰۰۰: ۶۰-۶۳)، و ... حرفی به میان نمی‌آید. درک نظریه‌های نقد و ادبیات، نشانه‌شناسی، معناشناسی، نشانه - معناشناسی، افکار لاکان، بارت، کریستوا، بنونیست (Benveniste)، یلمسلو (Hjelmslev)، صورت‌گرایی و ساختارگرایی، تفکرات آلتوسر و دریدا بدون درک افکار سوسور امکان‌پذیر نیست. در واقع:

اسطوره‌های «اقوام ابتدایی» قاره آمریکا (لوی - ستروس)، نمادهای روان‌کاوی (ژاک لاکان)، دیرینه‌شناسی «علوم انسانی» (میشل فوکو)، نشانه‌شناسی زندگی هرروزه و

سخن ادبی (رولان بارت) همگی استوار به الگویی زبان‌شناسیک تحلیل شده‌اند (احمدی، ۱۳۸۰ الف: ۱۲).

در برخی موارد، توصیف جامع و کاملی از یک متفکر و یا یک جریان ارائه نمی‌شود و نمی‌توان از پیوند و تعامل میان نظریه‌ها نشانی جست. مثلاً، در حوزه نقد جامعه‌شناختی، معرفی لوسین گلدمن (Lucien Goldmann) (صص ۵۰-۵۱) کوتاه و ناقص است. از تأثیر هگل، مارکس، باختین و به‌ویژه لوکاسچ (Lukacs) جوان، فیلسوف معاصر مجارستانی، و حتی ساختارگرایی بر گلدمن سخنی به‌میان نمی‌آید. در ضمن، به رویکرد ساختارگرایانه او یعنی ساختارگرایی تکوینی (structuralisme génétique) (← Cros, ۲۰۰۳: ۲۲-۳۱) اشاره نمی‌شود، رویکردی که با انتقاد از ساختارگرایی زبان‌شناسانه و محدود به اثر شکل می‌گیرد. در واقع، گلدمن ساختارگرایی صورت‌گرا را نوعی پدیده‌شناسی‌گری افراطی می‌داند که فقط به توصیف پدیده‌ها بسنده می‌کند. محدودیت ساختارگرایی ایستای لوی - ستروس و فوکو در گریز از تکوین، دگرگونی، دیالکتیک، و در یک کلام تاریخی است. از دیدگاه گلدمن، این نوع ساختارگرایی فقط به کمک «فروپستی‌گری روش‌شناختی در برابر هرگونه بعد تاریخی پدیده‌های اجتماعی» (لوی و نعیر، ۱۳۸۱: ۳۱) زنده است.

به همین ترتیب، می‌توان به معرفی ناقص یکی از متفکران بزرگ روس در فصل سوم (ص ۶۸) اشاره کرد. باختین فقط در بخش بینامتنیت و در حد یک پاراگراف معرفی می‌شود! این در حالی است که به‌زعم تودوروف، «وی برجسته‌ترین اندیشمند شوروی در گستره علوم انسانی است و نیز [...] بزرگ‌ترین نظریه‌پرداز ادبیات در سده بیستم [...]» (تودوروف، ۱۳۷۷: ۸)، او اندیشمندی پس‌اصورت‌گرا به‌شمار می‌رود که به انتقاد از صورت‌گرایی روس، سبک‌شناسی، و زبان‌شناسی ساختارگرا می‌پردازد. از منظر باختین، رویکردهای اخیر با محوریت قرار دادن زبان (langue) و کنار گذاشتن گفتار (parole)، در سطح انتزاعی، فردی، زبانی، و متنی باقی مانده‌اند و دیگر عوامل دخیل در تولید، دریافت، و درک متن را، نظیر نقش روابط اجتماعی، در نظر نمی‌گیرند.

در همین راستا، می‌توان به نقد افکار فروید و سوسور (← فراروتی، ۱۳۷۸: ۱۵۱-۱۵۵) اشاره کرد، زیرا باختین با پذیرش تقدم اصل اجتماعی بر عامل فردیت (← تودوروف، ۱۳۷۷: ۷۴)، بینامتنیت را بر ذهنیت مقدم می‌شمرد (← همان: ۶۷). دستاوردهای این متفکر روس تأثیر به‌سزایی در نقد جامعه‌شناختی، نظریه‌های گفته‌پردازی، رویکرد کاربردشناختی زبان، و نظریه بینامتنیت دارند.

در ضمن، کتاب جواری فقط به معرفی ناقص و بی‌ارتباط نظریه‌ها، جریان‌های ادبی و

نقد، و برخی از منتقدان اکتفا می‌کند و دیدی کامل و به‌روز ارائه نمی‌دهد. در این باب، می‌توان به رویکرد بینامتنیت اشاره کرد که فقط دو صفحه (۶۸-۶۹) به آن اختصاص یافته است. این در حالی است که گویا مؤلف یکی از نمایندگان بین‌المللی ایران در حوزه بینامتنیت به‌شمار می‌رود! تا جایی که بهمن نامورمطلق در کتاب خود با عنوان *درآمدی بر بینامتنیت: نظریه‌ها و کاربردها*، در قسمت «بینامتنیت در ایران»، نام ایشان را در ردیف متخصصان این حوزه قرار می‌دهد: «در خارج از کشور نیز چندین سخنرانی از سوی محققان ایرانی در این زمینه [بینامتنیت] ایراد شده است، از جمله آقایان دکتر اسداللهی [ویراستار کتاب مورد بررسی ما] و دکتر جواریان [جواری، نویسنده کتاب مزبور] از دانشگاه تبریز در همایشی در این خصوص در فرانسه شرکت کرده و مقالات خود را عرضه کردند» (نامورمطلق، ۱۳۹۰: ۱۷).

یادآوری کنیم که واژه بینامتنیت از سوی ژولیا کریستوا، متفکر بلغاری و بنیان‌گذار بینامتنیت، با ارجاع به واژه‌ای از باختین خلق شد (← ۹: ۲۰۰۵, Samoyault). کریستوا تحت تأثیر نظریه‌های باختین، صورت‌گرایی روسی، مضمون‌گرایی (thématique)، و هم‌چنین تفکرات سوسور بوده است. اعضای گروه تل‌کل (Tel Quel) نیز در اشاعه این نظریه نقش داشتند. انتشار آثار کریستوا و بارت (بینامتنیت خوانشی) به تحول این نظریه کمک کرده است. دستاوردهای کریستوا و نسل اول بینامتنیت بیش‌تر در حد نظری‌اند و متفکران و منتقدان نسل دوم بینامتنیت این رویکرد را کاربردی ساختند. در این راستا می‌توان به ریفاتر (Riffaterre) امریکایی (خوانش و نشانه‌شناسی بینامتنی) و لوران ژنی (Laurent Geny) سوئیسی اشاره کرد. این رویکرد موجب زایش رویکردهایی چون ترامتنیت (transtextualité) و مطالعات بینارشته‌ای (interdisciplinaire) شد.^۲ اما نویسنده به‌گونه‌ای ناقص، فقط در دو صفحه، به باختین و کریستوا اشاره می‌کند.

بررسی دقیق‌تر محتوای کتاب از این موضوع نیز پرده برمی‌دارد که در معرفی جریان‌ها و نظریه‌های مزبور شاهد هیچ‌گونه تحلیل، تفسیر، و یا انتقادی از جانب شخص مؤلف نیستیم، لذا نمی‌توانیم بگوییم با نوعی بازخوانی نظریه‌ها و جریان‌ها مواجه‌ایم. در واقع، ما در این کتاب صرفاً شاهد معرفی ناقص برخی از جریان‌های نقد و منتقدان هستیم. البته چنین نقصی با فقر کتاب در دو سطح واژگانی و کتاب‌شناسی هم‌خوانی دارد! پیش از بررسی فقر کتاب‌شناسی و هم‌چنین کمبود و حتی فقدان منابع مبنایی، معتبر، و به‌روز در قسمت بعدی، به این نکته اشاره کنیم که حین معرفی جریان‌های ادبیات و نقد، استفاده از واژه‌ها، اصطلاحات تخصصی و حتی زبانی خاص گریزناپذیر است و اصولاً یکی از

مشکلات درک بسیاری از جریان‌های نقد نیز استفاده از همین واژگان است. آن‌چه گاه این درک را سخت‌تر می‌کند استفاده از واژه‌ای واحد اما با معانی گوناگون در رویکردهای متفاوت و از سوی متفکران متفاوت است. لذا به نظر می‌رسد احراز درک درست و بهتر از یک جریان در گرو تبیین دقیق برخی از واژه‌های تخصصی است. در ضمن، این موضوع به دانشجویان در فهم دیگر کتاب‌های حوزه نقد کمک می‌کند. اما در این اثر هیچ تلاشی از سوی نویسنده در راستای معرفی و توضیح واژه‌های مزبور دیده نمی‌شود. این موضوع از آن جهت اهمیت بیش‌تری دارد که مؤلف، در پیش‌گفتار، دسترسی آسان دانشجویان به نظریه‌ها و مفاهیم نقد و ادبیات را یکی از اهداف خود معرفی می‌کند. یادآور شویم که اساساً حجم بسیار کم مطالب و توضیحات مجال استفاده و توضیح بسیاری از واژگان و اصطلاحات تخصصی را به مؤلف نمی‌دهد و در معرفی متفکران و جریان‌ها اثری از واژگان تخصصی و پربسامد دیده نمی‌شود.

۴. منبع‌شناسی و امانت‌داری

اگرچه در کتاب‌شناسی (صص ۱۱۱-۱۱۵) به آثار منتقدانی نظیر دریدا، بارت، ژنت، ریشار (Richard)، یوس (Jauss)، پوله (Poulet)، فروید، برنل (Brunel)، بوردیو (Bourdieu)، و بسی‌یر (Bessière) اشاره می‌شود، اما فهرست کتاب‌های آن‌ها کامل نیست و حتی جای خالی مهم‌ترین آثار نظری ایشان حس می‌شود. وانگهی، از یک کتاب‌دانشگاهی دست‌کم انتظار می‌رود کتاب‌های معتبری را در هر یک از حوزه‌های نقد به دانشجویان معرفی کند و از ارائه منابعی چون ویکی‌پدیا (ص ۱۱۰) خودداری کند. در ضمن، بیش‌تر کتاب‌های کتاب‌شناسی نظری‌اند و تعداد آثاری که به معرفی جریان‌های نقد و یا توضیح افکار منتقدان می‌پردازند کم است. سال نگارش کتاب به ۲۰۱۰ میلادی برمی‌گردد و جدیدترین منابع مربوط به سال ۲۰۰۵ هستند. نکته جالب این‌که در کتاب‌شناسی عنوان هیچ مقاله یا مجله‌ای وجود ندارد و کتاب‌هایی که تاریخ انتشار آن‌ها به سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵ باز می‌گردد انگشت‌شمارند. اگر قرار بوده است وضعیت کنونی جریان‌های ادبی و نقد معرفی شود، کتاب‌شناسی می‌بایست، در حوزه هر رویکرد، به کتابی جدید اشاره کند.

برای روشن شدن بحث می‌توانیم دو رویکرد نشانه - معناشناسی و بینامتنیت را بررسی کنیم. در کتاب‌شناسی فقط یک کتاب از گرماس (ص ۱۱۳) به چشم می‌خورد که به سال ۱۹۸۶ برمی‌گردد. چنان‌که می‌دانیم، پس از گرماس نشانه - معناشناسی مکتب پاریس به

حیات خود ادامه داده و تلاش کرده است ابعاد گوناگون گفتمان را مطالعه کند (← شعیری، ۱۳۸۹). به نظر می‌رسد که نویسنده می‌بایست به آثار و نظریه‌های متفکرانی چون کورتز (Courtés)، زیلبربرگ (Zilberberg)، کوکه (Coquet)، لاندوفسکی (Landowski) (← معین، ۱۳۹۴)، برتران (Bertrand) و به‌ویژه فونتانی (Fontanille) اشاره کند. از سوی دیگر، متفکرانی چون بارت، ژنت، و ریفاتر نقشی مهم در پیدایش و تحول بینامتنیت ایفا کردند، اما نام دو متفکر اول فقط در بخش ساختارگرایی و نام ریفاتر در بخش هرمنوتیک خوانش دیده می‌شود. هم‌چنین ژرار ژنت در کتاب *الواح بازنوشتنی* (Palimpsestes)، که یکی از مهم‌ترین منابع در حوزه بینامتنیت است، انواع گوناگونی از روابط میان‌متنی را طبقه‌بندی، تعریف، و نام‌گذاری می‌کند (← آلن، ۱۳۸۰: ۱۴۰-۱۶۴). اما به این نکته مهم فقط به‌گونه‌ای گذرا در بخش ساختارگرایی (ص ۴۴) اشاره می‌شود و در بخش بینامتنیت سخنی از آن به میان نمی‌آید. برای شناخت درست بینامتنیت می‌توان به کتاب *بینامتنیت* نوشته سوفی رابو (Sophie Rabau) ارجاع داد که به معرفی متون و نظریه‌های گوناگون در این حوزه می‌پردازد.

در خصوص ارجاعات نیز باید گفت که هم از نظر شکلی و هم از نظر علمی پر از اشکال‌اند؛ از هر مورد یک یا دو مثال می‌آوریم، اما نمونه‌ها فراوان‌اند:

الف) علائم سجاوندی در هنگام ذکر منابع از هیچ منطقی پیروی نمی‌کنند. مثلاً گاهی نام ناشر بیرون از پرانتز، و سال نشر، هم‌زمان، بین دو پرانتز و دو ویرگول قرار گرفته است؛ ص ۱۹:

Vers l'inconscient du texte, puf, (۱۹۷۹),

ب) می‌توان مواردی یافت که نویسنده صفحه نقل قول را قید نکرده است (← ص ۲۰: پاراگراف آخر و ص ۲۳: پاراگراف ۲)؛

ج) گاه به نقل قولی برمی‌خوریم که منبع آن در کتاب‌شناسی نیست (← ص ۲۳: پاراگراف ۲ و ص ۲۷: پاراگراف ۱)؛

د) در یادداشت‌ها، برای ذکر مرجع، قاعداً باید به چاپی اشاره شود که مورد ارجاع قرار گرفته است: این‌جا به دو چاپ مختلف ارجاع داده شده و یک شماره صفحه هم ذکر شده است! (← ص ۱۱۰، یادداشت ۲۵)؛

ه) در کتاب‌شناسی (← صص ۱۱۱-۱۱۵) اشتباهات بی‌شمار و فاحشی به شرح ذیل وجود دارند:

گاه نام شهر ذکر شده است و گاه نه (همان):

SPITZER Léo, *Etudes de style*, Gallimard, ۱۹۷۰.

گاه نه نام شهر ذکر شده نه نام انتشارات (ص ۱۱۲):

DE MAN Paul, *Allégorie de la lecture*, ۱۹۷۹.

نام شهر یک جا پس از نام انتشارات و جای دیگر پیش از آن آورده شده است (ص ۱۱۵):

SARTRE Jean-Paul, *Qu'est-ce que la littérature*, Paris, Gallimard, ۱۹۴۸. Coll. Folio ۱۹۸۵.

SCHAEFFER Jean-Marie, *Qu'est-ce qu'un genre littéraire?* Seuil, Paris, ۱۹۸۹.

(در نمونه نخست، به ترتیب نام شهر و نام انتشارات ذکر می‌شود ولی در نمونه دوم این ترتیب معکوس است)؛

عنوان یک کتاب تکرار می‌شود؛ در مجموع با دو انتشارات و سه سال نشر متفاوت روبه‌رو می‌شویم بی‌آنکه نشانی از نام شهر بیابیم:

BARTHES Roland, *Sur Racine*, Seuil, ۱۹۵۳.

و

BARTHES Roland, *Sur Racine*, Seuil, ۱۹۶۳, Points, ۱۹۷۹.

برخی از نام‌های کوچک نویسندگان به‌طور کامل و برخی دیگر با حروف اولشان ذکر شده‌اند (ص ۱۱۴):

PONTALIS J-B., *Après Freud*, Paris, Gallimard, ۱۹۶۸, Coll. Tel, ۱۹۹۳.

نام کوچک نویسنده تماماً با حروف بزرگ نوشته شده است (همان‌جا):

MAUREL ANNE, *La critique*, Hachette, Paris, ۱۹۹۴. ؛

به دو کتاب از Dominique MAINGUENEAU اشاره می‌شود ولی هر دو بار در نام‌خانوادگی نویسنده اشتباه املایی وجود دارد (همان):

MANGUENEAU Dominique, *Le Discours littéraire, paratopie et scène d'énonciation*, Armand Colin, ۲۰۰۴.

و

MAINGNEAU Dominique, *Pragmatique pour le discours littéraire*, Armand Colin, ۲۰۰۵.

(نام شهر نیز در هیچ‌یک از موارد ذکر نشده است)؛

در مورد آثار ترجمه‌شده به زبان فرانسه نام مترجم ذکر نشده است (← دو کتاب هانس - رابرت یوس، پایان صفحه ۱۱۳ و آغاز صفحه ۱۱۴).

مجموع این اشتباهات، نه فقط از حیث نظم ظاهری، بلکه از نظر علمی نیز اثر را به فقرا

می‌برند. مهم‌تر این‌که به‌نظر می‌رسد اثر، به‌رغم داشتن ویراستار، از هیچ‌گونه ویراستاری‌ای بهره نبرده است. در ضمن، چند مثال از بخش‌های مختلف کتاب ما را متقاعد می‌کند که جواری به‌هیچ‌وجه امانت‌داری را در این کتاب رعایت نکرده است و بازخوانی ایشان در واقع رونویسی است. نخست به بخش‌های مختلفی از کتاب اشاره می‌کنیم که از سایت‌های گوناگون اینترنتی کپی شده‌اند:

صص ۳۸-۳۹، صفحات مربوط به Todorov:

https://fr.wikipedia.org/wiki/Tzvetan_Todorov

ص ۴۴، پاراگراف ۲:

https://fr.wikipedia.org/wiki/G%C3%A9rard_Genette

ص ۴۵، پاراگراف آخر و ص ۴۶، پاراگراف ۱:

<http://www.etudes-litteraires.com/stylistique.php>

ص ۴۶، پاراگراف ۲ و آخر؛ ص ۴۷، پاراگراف ۱ از کتاب *Méthodes du texte*,

Introduction aux méthodes littéraires

[https://books.google.com/books?id=MdGahzLkUsC&pg=PA۸۶&lpg=PA۸۶&dq=id%C3%A۹al+rationnel+de+l%۲۷art+d%۲۷%C3%A۹crir&source=bl&ots=xc۱sthyfY۰&sig=SMhUhNkckwwM۲pOUV_C۲y^xy_o&hl=en&sa=X&ved=۰CBwQ۶AEwAGoVChMIl۲qUrKHJyAIVS۹YUCh۱WPAmH#v=onepage&q=id%C3%A۹al%۲۰rationnel%۲۰de%۲۰l%۲۷art%۲۰d%۲۷%C3%A۹crir&f=false](https://books.google.com/books?id=MdGahzLkUsC&pg=PA۸۶&lpg=PA۸۶&dq=id%C3%A9al+rationnel+de+l%۲۷art+d%۲۷%C3%A۹crir&source=bl&ots=xc۱sthyfY۰&sig=SMhUhNkckwwM۲pOUV_C۲y^xy_o&hl=en&sa=X&ved=۰CBwQ۶AEwAGoVChMIl۲qUrKHJyAIVS۹YUCh۱WPAmH#v=onepage&q=id%C3%A۹al%۲۰rationnel%۲۰de%۲۰l%۲۷art%۲۰d%۲۷%C3%A۹crir&f=false)

صص ۴۸-۴۹، صفحات مربوط به Erich Auerbach:

<http://www.babelio.com/auteur/Erich-Auerbach/۲۰۴۹۰>

صص ۵۱-۵۲، صفحات مربوط به Jean Duvignaud:

<http://www.alvi-management.fr/۲۰۱۱/۰۷/citation-de-la-semaine-jean-duvignau-۳/>

صص ۶۵-۶۷، صفحات مربوط به Wolfgang Iser:

[https://fr.wikipedia.org/wiki/Th%C3%A۹ories_de_la_r%C3%A۹ception_et_de_la_lecture_selon_l%۲۰C3%A۹cole_de_Constance](https://fr.wikipedia.org/wiki/Th%C3%A9ories_de_la_r%C3%A۹ception_et_de_la_lecture_selon_l%۲۰C3%A۹cole_de_Constance)

صص ۶۸-۶۹، صفحات مربوط به Julia Kristeva:

https://books.google.com/books?id=MdGahzLkUsC&pg=PA۱۱۴&lpg=PA۱۱۴&dq=le+langage,+devenu+%C3%A۹nonc%C3%A۹,+entre+dans+un+espace&source=bl&ots=xc۱stiyfTZ&sig=XQpLRFtuZvC۱QCAJY۹qUcmNO_s&hl=en&sa=X&ved=۰CB۴Q۶AEwAGoVChMIpZuiscbJyAIVgVUUCH۲۹egsU#v=onepage&q=l

حسن زختاره ۹۷

e%۲۰langage%۲C%۲۰devenu%۲۰%۲C%۲A%۲nonc%۲C%۲A%۲C%۲۰entre%۲۰dan
s%۲۰un%۲۰espace&f=false

صص ۷۰-۷۱:

<http://www.fabula.org/revue/document۸۱۷.php>

صص ۷۰-۷۱:

<https://fr.wikipedia.org/wiki/S%۲C%۲A%۲miotique>

ص ۷۷، پاراگراف ۳:

<http://www.armand-colin.com/la-psychologie-cognitive-۹۷۸۲۲۰۰۲۶۱۸۹۴>

ص ۷۷، پاراگراف آخر و ص ۷۸، پاراگراف‌های ۱ و ۲:

https://books.google.com/books/about/La_linguistique_cognitive.html?id=1۲Y-۰۳Le_EIC

صص ۸۱-۸۴: صفحات مربوط به پیرس: کپی از مقاله «Raymond-Robert Tremblay»

به نشانی اینترنتی:

<http://www.cvm.qc.ca/encephi/contenu/philoso/peirce.htm>

صص ۸۴-۸۵ را در این نشانی بجویید:

http://fr.wikipedia.org/wiki/John_Langshaw_Austin

صص ۸۶-۸۷: صفحات مربوط به Paul Grice:

<http://kmikz.dz.free.fr/uploadz/\ere%۲۰Ann%E%۲۰/Linguistique/La%۲۰pragmatique%۲۰&%۲۰Syntagmatique.doc>

صص ۸۷-۸۸:

<http://dSPACE.univbouira.dz:۸۰۸۰/jspui/bitstream/۱۲۳۴۵۶۷۸۹/۴۹۱/۱/Sociolinguie%۲۰CHAPITRE%۲۰VIII.pdf>

به علاوه، صفحات مربوط به ژان بسییر (Jean Bessière) (صص ۹۳-۹۵) از پشت جلد کتاب‌های او کپی شده‌اند، و عبارات فراوانی نیز بدون ذکر مأخذ در صفحات متعدد دیده می‌شوند (← ص ۳۶: پاراگراف ۲، ص ۴۰: پاراگراف ۲، ص ۴۱: پاراگراف ۲، ص ۴۳: پاراگراف ۲، ص ۴۶: پاراگراف ۱ و ۳، ص ۷۰: پاراگراف ۲، ص ۷۶: پاراگراف ۲، ص ۷۸: پاراگراف ۱، ص ۸۱: پاراگراف ۱ و ص ۸۷: پاراگراف ۲).

حقیقتاً آیا این قبیل رونویسی‌ها، آن‌هم بدون اشاره به مأخذ، در شأن جامعه دانشگاهی ما هستند؟

۵. الگوی خوانشی متکثر و چندبعدی

می‌دانیم که زیرعنوان کتاب در پیوند مستقیم با یکی از اهداف نویسنده انتخاب شده است. به نظر می‌رسد که این هدف از اهمیتی وافر برای نویسنده برخوردار باشد، زیرا او گلابه دارد از این که در کلاس‌های نقد ادبی فقط به تاریخ نقد پرداخته می‌شود و کسی دربند ارائه روش مناسب برای تحلیل متون نیست (ص ۱۰)؛ اما این روش کدام است؟ در کدام قسمت از کتاب جواری به آن برمی‌خوریم؟ نویسنده محترم کدام متن را به یاری آن تحلیل کرده است؟

دیدیم که بدنه اصلی کتاب فقط و فقط به معرفی نظریه‌ها اختصاص یافته و لذا در آن هیچ ردی از تلاش مؤلف برای ارائه الگوی خوانشی پیدا نمی‌شود. اساساً، پس از طرح این هدف، مؤلف فقط دو بار به آن اشاره می‌کند: در همان بخش «چرا این اثر؟» و سپس در نتیجه‌گیری.

نویسنده بار نخست، پس از بیان این هدف، چند خط پایین‌تر به ناگاه از پروژه خود عقب‌نشینی می‌کند و تبدیل نظریه به عمل را به اثر آینده خود حواله می‌دهد (ص ۱۱). در واقع، این عقب‌نشینی از صفحه ۱۳ تا صفحه ۹۶ ادامه می‌یابد، زیرا وی فقط به بازخوانش جریان‌های نقد و نظریه می‌پردازد و اهداف خود را به کلی از یاد می‌برد. وی حتی از رویکرد تاریخی نیز عقب‌نشینی می‌کند و به یک روش گاه‌شماری ناقص تن می‌سپارد، تا آن‌که در نتیجه‌گیری کلی دوباره به یاد پروژه خود می‌افتد.

اینک با نکات بی‌شماری درباره هدف نویسنده مواجه می‌شویم. ابتدا در بند دوم صفحه ۹۷ دو پرسش جدید مطرح می‌شود که با پرسش‌های پیش‌گفتار ارتباط چندانی ندارد. نخست این که آیا می‌توان از شیوه‌ها و رویکردهای معرفی‌شده در اثر برای تحلیل ادبیات‌هایی به غیر از ادبیات اروپایی و امریکایی بهره جست؟ سپس این که آیا می‌توان به یاری تمامی رویکردهایی که در اختیار داریم، خوانش و تأملی جدید از ادبیات فارسی ارائه کرد؟ خاطر نشان کنیم که چنین پرسش‌هایی با پرسش‌های مطرح‌شده در پیش‌گفتار متفاوت‌اند و نویسنده مجالی ندارد تا به آن‌ها پاسخ دهد، مضاف بر این که او پرسش‌های پیشین را نیز بی‌پاسخ رها کرده است.

پس از طرح این پرسش‌ها مؤلف به کلی گویی می‌پردازد. او نخست می‌گوید که هر ادبیاتی ویژگی‌های خاص خود را دارد، اما مشخص نمی‌کند که در کدام بخش از اثر خود به این ویژگی‌ها اشاره کرده است. در کتاب او فقط و فقط از رویکردهای نقد در اروپا و امریکا صحبت می‌شود، اما این جا ناگهان با بحث ادبیات فارسی مواجه می‌شویم!

در بند سوم مطرح می‌شود که سنت ادبی فارسی از شیوه‌های خوانش خاص خود بهره می‌برد و نظریه‌ها و ابزار خاص خود را دارد. اگر چنین است، پس چرا از آن سخن به میان می‌آوریم؟ ارتباط این موضوع با موضوع کتاب چیست؟ منظور از سنت ادبی فارسی چیست؟ ویژگی‌های آن کدام است؟ به کدامین جنبه متن توجه می‌کند و کدامین جنبه را نادیده می‌گیرد؟ بنیان‌گذاران و نظریه‌پردازان این سنت در گذشته و حال چه کسانی‌اند؟ وضعیت کنونی آن چیست؟ تعامل آن با شیوه‌های اروپایی و امریکایی چیست؟ در کدامین منابع و کتاب‌ها می‌توان به این سنت دست یافت؟

مؤلف در پایان همین بند ذکر می‌کند که می‌توان از همه شیوه‌ها و رویکردهای نقد در بررسی و مطالعه ادبیات فارسی و ادبیات‌های دیگر استفاده کرد، اما نمی‌گوید که چگونه و با چه شیوه تحلیلی و پس از طرح دو پرسش پیشین، این قدر زود و به فاصله چند سطر، به این پاسخ مهم دست یافته است.

در یک کلام، سخن جواری این است که مجموعه‌ای از جریان‌های نقد و نظریه وجود دارند و می‌توان آن‌ها را برای هر ادبیاتی، از جمله ادبیات فارسی، به کار برد (صص ۹۷-۹۸). معنای تحلیل متکثر و چندبُعدی از نظر مؤلف همین است. جواری، علاوه بر یادآوری این نکته، در نتیجه‌گیری کلی خود، با الهام از نظریات یوس و ایزر، به نکات دیگری از جمله نقش مهم خواننده در شکل‌گیری متن اشاره کرده است و به این نکته حیرت‌انگیز دست می‌یابد که خوانندگان با توجه به شرایط مکانی و زمانی خود خوانش‌های متفاوتی از متون واحد به عمل می‌آورند (ص ۹۸) وانگهی، در همین صفحه ۹۸ ایشان عاقبت الگوی خود را ارائه می‌دهند، اما باز هم به نکاتی بدیع اشاره می‌کنند؛ مفاهیمی چون فاصله فرهنگی، فاصله زمانی، و فاصله مکانی (صص ۹۹-۱۰۰)، که هیچ‌کس از وجودشان خبر ندارد.

سرانجام در صفحه ۱۰۰ به بحث اصلی می‌رسیم: «دفاع از تحلیل متکثر یا چندبُعدی». اما الگوی پیش‌نهادی چیزی نیست جز هم‌گذاری تحلیل‌های سبک‌شناختی، ساختاری، و کاربردشناختی زبانی، که این‌جا نیز هر یک جداگانه و ناقص دوباره توضیح داده می‌شوند. ظاهراً یک‌بار دیگر جواری فراموش می‌کند در دفاع از الگوی پیش‌نهادی خود این نکته را نیز یادآور شود که بیش از چهل سال پیش از انتشار کتاب ایشان، تودوروف (ص ۳۱: Todorov, ۱۹۶۸) تحلیل متن ادبی را به سه جنبه کلامی (verbal)، نحوی (syntaxique)، و معنایی (sémantique) معطوف می‌کند؛ سه حوزه‌ای که تصادفاً با الگوی سه‌قسمتی ایشان هم‌خوانی دارند و به آن سندیت می‌بخشند.

۶. کیفیت نگارش و ویرایش

تحلیل عنوان اثر ما را به‌سوی این فرض سوق داد که نباید از وجود اشتباهات و مشکلات در زمینه دستور زبان فرانسه، نگارش، و ویرایش تخصصی شگفت‌زده شد. در این راستا، می‌توان به نکات بی‌شماری اشاره کرد.

– به‌طور کلی در سراسر کتاب استفاده از حروف تعریف یا حذف آن‌ها از هیچ منطق خاصی پیروی نمی‌کند:

الف) باید از نویسنده پرسید که چرا در موارد زیر حروف تعریف حذف شده‌اند: ص ۱۶: پاراگراف آخر، سطر دوم، la: حرف تعریف اسم lecture؛ ص ۷: l'herméneutique et lecture؛ ص ۱۵، سطر اول: la littérature et psychanalyse؛ ص ۴۱: اواسط صفحه: l'histoire et philosophie؛ ص ۹۸، پایان صفحه: la lecture et interprétation؛

ب) در زبان فرانسه، متمم اسم notion (= مفهوم، انگاره، واژه) همیشه بدون حرف تعریف به‌کار می‌رود: ص ۹۹: notion de l'éloignement (دو بار) به‌جای notion d'éloignement؛ به‌کار رفته است؛

ج) وقتی قرار است مفهوم یک واژه را توضیح دهیم، و به‌ویژه زمانی که داخل گیومه قرار می‌گیرد، معمولاً حرف تعریفش را از دست می‌دهد: ص ۱۰۰، آغاز پاراگراف دوم: "l'analyse" به‌جای "analyse"؛

– en titre de: این اصطلاح اساساً وجود ندارد. اما en titre بدون حرف اضافه de معانی‌ای هم‌چون «صاحب»، «صاحب عنوان»، و «رسمی» دارد. نویسنده اصطلاح مزبور را به‌جای à titre (= به‌مثابه، به‌عنوان) به‌کار برده است (ص ۷: en titre de lecteur؛ ص ۱۰: en titre de maître de conférence؛ ص ۳۸: en titre de formaliste reconverti؛ ص ۴۵، سطر ۷: en titre de théoricien de la littérature؛ ص ۱۱۰: en titre d'information)؛

– علائم سجاوندی: ص ۳۷، اواسط پاراگراف ۲: استفاده از ویرگول پس از فاعل: Cheklovski, pose؛ ص ۵۰، آخر پاراگراف اول: L'écrivain, et le poète (ویرگول زائد)؛ ص ۲۳، میانه‌های پاراگراف آخر: استفاده از ویرگول پس از ضمیر موصولی qui؛

– حذف بی‌مورد حرف اضافه de: ص ۲۷: essaye relier؛ ص ۶۳، میانه پاراگراف آخر: notion de déracinement culturel et؛ ص ۹۹، آخر پاراگراف ۲: de l'homme et l'œuvre؛ l'éloignement temporel؛

– استفاده صحیح نکردن از حرف اضافه de: ص ۲۳، پاراگراف ۲، سطر ۲۵: les signes؛

حسن زختاره ۱۰۱

et de sentiments ص ۳۵، سطر ۶: l'école formaliste de russe (de زائد است)؛ آغاز پاراگراف ۲: ۱۹۱۵-۱۹۱۴ en hiver de (de زائد است)؛

- اشتباه در استفاده از حروف اضافه: ص ۴۶، پاراگراف آخر: à tenter به جای tenter de

- استفاده نادرست از حروف تعریف: ص ۴۲، سطرهای اول و دوم: les sciences du les faits anthropologiques le plus divers و signes پاراگراف ۲، سطر ۵: D'un part

- تطابق نداشتن صفت با اسم: ص ۷۴، سطر آخر: la critique générative proposé par Jean Paris ص ۱۰۸، یادداشت ۱۲، سطر ۲: textes des formalistes Russe

- استفاده نکردن از مصدر پس از حرف اضافه: ص ۵۳، پاراگراف ۲، سطر ۳: Pour essaye de mettre

- استفاده اشتباه از حرف t در جمله سؤالی: ص ۴۱، پاراگراف ۲، سطر ۱: Qu'entend-t-on par le structuralisme? (هم‌خوان پایانی واژه entend در تماس با واژه پس از آن [t] تلفظ می‌شود، لذا باید از استفاده از حرف t دوری جست)؛
- استفاده هم‌زمان از ضمیر موصولی و قید مکان: ص ۹۹، آخر پاراگراف ۲:

[...] où la notion de déracinement culturel et l'éloignement temporel jouent ici un rôle primordial;

- استفاده از est-ce que (= آیا) در جمله پرسشی، و توسل هم‌زمان به inversion (= جابه‌جایی فعل و فاعل): ص ۵، اواخر صفحه:

Est-ce que la critique fait-elle partie de la littérature ou bien elle est rejetée à sa périphérie?

و ص ۹، آخر پاراگراف ۲:

Est-ce que toutes ces méthodes critiques et herméneutiques qui ont vu le jour en Occident peuvent-elles être opératoires dans l'enseignement de littérature française pour les étrangers?;

- استفاده از qu'est-ce que و قرار دادن فعل قبل از فاعل: ص ۲۰، سطر ۷: می‌بایست فقط que به کار رود:

Qu'est-ce que lit un écrivain quand il écrit?;

- استفاده صحیح نکردن از ضمیر موصولی dont: ص ۳۷، سطر آخر: que باید با dont جانشین شود:

[...] il est nécessaire d'élaborer une grammaire de la poésie que les *Essais de linguistique générale* (۱۹۶۳), de Roman Jakobson avance le premier hypothèse générale.

(اشتباهات املائی و نقطه‌گذاری در این جمله مربوط به متن اصلی است)؛
- صرف فعل اصلی جمله پس از فعل pouvoir: ص ۴۱، سطر آخر: pouvait transposait
- وقتی یک تاریخ را با روز و ماه و سال ذکر می‌کنیم، استفاده از حرف اضافه en غلط است و باید از حرف تعریف معین le استفاده کرد: ص ۴۲، اواسط پاراگراف ۲: en ۱۴ mars ۱۹۶۴
- استفاده هم‌زمان از حرف ربط que و گیومه در نقل قول: ص ۴۲، سطر ۶:

Comme le dit Barthes, dans *Essais Critiques* (۱۹۶۴, p. ۲۵۷), que "la littérature n'est bien qu'un langage, [...]".

- جملات فاقد فعل: ص ۴۵، سطر ۶:

Figures IV, Figures V, Métalepse, les dernières publications de Genette qui méritent l'attention des lecteurs.

علاوه بر موارد بالا، مهم‌ترین نکته در بحث قواعد نگارش، نبود انسجام در جملات است:

در نخستین سطرهای صفحه ۲۸، نمونه‌ای بارز از بی‌دقتی و اشتباهات دستوری به چشم می‌خورد: استفاده از حرف اضافه à پس از فاعل (troisième partie) در حالی که یک participe présent (معادل صفت فاعلی) هم در جمله وجود دارد:

La deuxième partie de l'œuvre est consacrée à l'empire de l'imaginaire, passe en revue les divers champs de l'imagination: la parole, l'image, le corps; et enfin à la troisième partie, traitant les rapports de la littérature et de la psychanalyse, pose une question déconcertante: quelle est la part d'imaginaire qui s'immisce dans la lecture psychanalytique?;

باز هم استفاده نابه‌جا از participe présent: ص ۳۶، آخر پاراگراف ۳:

[...] et comme le dit Jakobson, les parallélismes y étant moins strictement marqués, moins strictement réguliers.

جملات بی‌معنا و فاقد فعل: ص ۵۸:

Il fait donc entre une analyse des stratégies de persuasion inscrites dans le texte, dans l'écriture, et une analyse de l'acte de lire à la manière d'Iser et de la phénoménologie. Donc le texte comme une machine que quelqu'un doit l'aider pour fonctionner.

فعل جمله طولانی اول اشتباه است و خود جمله به کلی بی معنا. به حدس می توان دریافت که فعل باید *distinguer* یا *faire la distinction* باشد. جمله دوم فعل ندارد و هیچ قرینه لفظی یا معنایی ای باعث حذف فعل نشده است. به علاوه، در این جمله هم زمان از ضمیر موصولی (*que*) و ضمیر مفعولی مستقیم (*l'*) استفاده شده است و سوم آن که برای استفاده از حرف اضافه *pour+infinitif* باید فاعل بخش های اول و دوم جمله یکی باشد؛ این جا دو فاعل داریم: *quelqu'un* و *machine* و باید از *subjonctif* (وجه التزامی) استفاده کرد.

- جملات مرکب، با یک جمله پیرو (*subordonnée relative*)، اما فاقد جمله پایه: ص ۸۴، آغاز پاراگراف ۲:

Dans *Quand dire, c'est faire*, (publié en ۱۹۶۲ en anglais) où Austin fait une distinction fondamentale.

همچنین نگاه کنید به جملات پر از اشتباه و نازیبای صفحه ۳۷:

Louri Tynianov, dans un essai "Problèmes de la langue du vers", (۱۹۲۴), pour qui la langue est un système, la littérature aussi, et à partir de ce principe on peut construire une science de la littérature.

با توجه به این که متن به زبان فرانسه نوشته شده است، همه کاستی های مربوط به ویرایش عمومی در حوزه ویرایش تخصصی نیز جای می گیرند. اما ذکر برخی نکات ضروری به نظر می رسد:

در عناوین برخی آثار، به ویژه در بخش کتاب شناسی، بی دقتی هایی به چشم می خورد: ص ۱۱۱: *l'écriture* → *Le Degré zéro de l'écrivain*؛ همان جا: *Sur Racine* دوبار تکرار شده است؛ همان جا: در اثر ژان بسی پر *Principes de la théorie littéraire*، چنان که می بینیم، اسم جمع *principes* است (نویسنده آن را مفرد نوشته است)؛ ص ۱۰۷: عنوان دیگری از ژان بسی پر، *La Littérature et sa rhétorique*، به صورت *La Littérature et sa rhétoricité* معرفی شده است؛ به علاوه، عنوان اخیر در کتاب شناسی نیامده است؛

برخی اسامی خاص ادبا درست نوشته نشده اند: الف) نام زبان شناس صورت گرای روس *Chklovski* به صورت *Cheklovski* نوشته شده است (دست کم چهار بار: صص ۳۶ و

(۳۷)؛ ب) نام Jean Duvignaud در جایی به صورت Duvignod نوشته شده است (ص ۵۱)؛ ج) نام Max Horkheimer به صورت Hrkheimer نوشته شده (ص ۵۰)؛ د) نام Michel Charles به صورت Michels Charles نوشته شده است (ص ۵۷)؛ ه) نام Henri Meschonnic به صورت Henri Meschonic نوشته شده است (ص ۶۲)؛

فصل دوم (ص ۳۶) با جمله‌ای از یاکوبسون شروع می‌شود (بدون ذکر منبع)؛ در صفحه بعد، همان جمله، درون گیومه و این بار با ذکر نام یاکوبسون ظاهر می‌شود (سطور ۷ و ۸).

۷. نتیجه‌گیری

کتاب نقد و نظریه‌های ادبی معاصر درک درست و جامعی از نظریه‌های معاصر ادبی و نقد ارائه نمی‌دهد. در واقع، به جرئت می‌توان گفت، اکثر جریان‌های فکری به‌گونه‌ای ناقص معرفی می‌شوند و از برخی از جریان‌ها، متفکران، و نظریه‌پردازان مشهور و تأثیرگذار سخنی به میان نمی‌آید. در ضمن، مبنای گاه‌شماری انسجام اثر را به چالش می‌کشد و در بسیاری از موارد نویسنده حتی از مبنای نام‌برده تخطی می‌کند. در بازخوانی نظریه‌ها نیز به تحلیل و نکته‌نوآورانه‌ای برخورد نمی‌کنیم. در واقع، در این کتاب بازخوانی جای خود را به رونویسی داده است. هم‌چنین مؤلف در رسیدن به هدف نهایی خویش ناکام باقی می‌ماند و تحقق آن را به آینده موکول می‌کند. برای بسیاری از پرسش‌هایی که در آغاز کتاب مطرح می‌شوند پاسخی نمی‌توان یافت، زیرا اساساً از همان ابتدا چنین پرسش‌هایی در چهارچوب اهدافی که نویسنده برای خود تعیین کرده است جای نمی‌گیرند و به حوزه‌های دیگری مربوط می‌شوند.

اساساً، در حوزه زبان و ادبیات فرانسه، نشرهای دانشگاهی و به‌ویژه استادان دانشگاه‌ها غالباً معیارها و دلایلی نظیر عدم دسترسی دانشجویان به منابع لاتین و به‌روز، آسان‌سازی محتوا، بازنگری منابع درسی، و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر را دستاویزی برای چاپ کتاب‌هایی بی‌کیفیت قرار داده‌اند. نبود نوآوری و تحلیل‌های فردی، مشکلات صوری، ساختاری، محتوایی، و رعایت نکردن امانت علمی ناشی از نبود نظارت صحیح بر روند تولید این کتاب‌هاست. تمامی این موارد در کتاب جواری خودنمایی می‌کند. در واقع، این‌گونه کتاب‌ها نه فقط گامی در راستای نیل به اهداف مهم انقلاب فرهنگی، از جمله ایجاد دگرگونی و تحول در علوم انسانی، بر نمی‌دارند، بلکه آسیبی جدی و جبران‌ناپذیر بر پیکره علمی، آموزشی، و تحصیلی دانشگاه‌ها وارد می‌کنند.

شاید گاهی آنچه اهمیت چنین آسیبی را دوچندان می‌کند نگارش چندین کتاب در حوزه‌ای خاص با استناد و ارجاع به منابعی مشترک و محدود و به دور از هرگونه تحلیل فردی از جانب گردآورنده است. بدین نحو، شاهد پیدایش آثاری هستیم که از لحاظ ساختاری و محتوایی تفاوت چندانی با یکدیگر ندارند و صرفاً زائیده هم‌گذاری نامنسجم بخش‌هایی هستند که نویسندگان آنها را از کتاب‌ها و مقاله‌های لاتین گردآوری کرده است. رواج این پدیده حاکی از این است که بر چاپ کتاب‌های دانشگاهی نظارتی وجود ندارد، یا اگر وجود دارد ناکافی و ناکارآمد است.

فراوش نکنیم که نشرهای غیردانشگاهی کشور به برخی از حیطه‌های علوم انسانی توجهی خاص دارند و به‌موازات کتاب‌های دانشگاهی، خیل عظیمی از آثار را در حوزه‌هایی چون نظریه ادبی، نقد، و زبان‌شناسی به چاپ می‌رسانند. این آثار، نسبت به کتاب‌های دانشگاهی، به‌مراتب کیفیت بهتری دارند.

پی‌نوشت‌ها

۱. جواری فقط در مبحث بینامتنیت به کریستوا اشاره می‌کند، در حالی که مطالعات و آثار او حوزه‌هایی چون روان‌کاوی و نشانه - معناسازی را نیز در بر می‌گیرند (← Fort, ۲۰۰۸: ۳۳ et ۴۳).
۲. برای نوشتن مطالب این بند از کتاب *درآمدی بر بینامتنیت: نظریه‌ها و کاربردها* نوشته بهمن نامورمطلق بهره گرفتیم.
۳. تودوروف، افزون بر اشاره به این تقسیم‌بندی سه‌گانه که نام‌های متفاوتی نیز دارد و در فن بیان باستان هم وجود دارد، اضافه می‌کند که حوزه کلام در مطالعات سبک‌شناختی، قسمت نحو در بررسی‌های ساختاری، و جنبه معنایی در کانون تأویل جای می‌گیرد. به‌زعم او، بررسی تاریخ بوطیقا نشان می‌دهد که در هر دوره متخصصان این حوزه به یکی از این سه جنبه متن توجه بیش‌تری نشان دادند. سرانجام تودوروف، از منظر بوطیقا، به جنبه‌هایی از متن که مرکز توجه هر یک از این سه بخش‌اند اشاره می‌کند. الگوی جواری شاید فقط در بخش سوم با الگوی تودوروف فرق داشته باشد. باید به این نکته توجه داشت که کاربردشناسی زبان در اواخر دهه ۱۹۶۰ میلادی در کانون توجه قرار می‌گیرد و به‌نوعی با فرایند زایش معنا، که تودوروف در ۱۹۶۸ در بخش تأویل به آن اشاره می‌کند، ارتباط دارد.

منابع

آلن، گراهام (۱۳۸۰). بینامتنیت، ترجمه پیام یزدانجو، تهران: نشر مرکز.

- احمدی، بابک (۱۳۸۰). ساختار و تأویل متن، تهران: نشر مرکز.
- احمدی، بابک (۱۳۸۰). ساختار و هرمنوتیک، تهران: گام نو.
- بابک معین، مرتضی (۱۳۹۴). معنا به‌مثابه تجربه زیستی، گذار از نشانه‌شناسی کلاسیک به نشانه‌شناسی با دورنمای پدیدارشناختی، تهران: سخن.
- تودوروف، تزوتان (۱۳۷۷). منطق گفت‌وگویی میخائیل باختین، ترجمه داریوش کریمی، تهران: نشر مرکز.
- شعیری، حمیدرضا (۱۳۸۹). تجزیه و تحلیل نشانه - معناشناختی گفتمان، تهران: سمت.
- فراروتی، فرانک (۱۳۷۸). «لوکاچ، گلدمن و جامعه‌شناسی رمان»، ... تا دام آخر، محمدجعفر پوینده، تهران: نشر چشمه.
- کالر، جانانان (۱۳۷۹). فردینان دو سوسور، ترجمه کورش صفوی، تهران: هرمس.
- لوفلر - دلاشو، مارگریت (۱۳۸۶). زبان رمزی قصه‌های پریوار، ترجمه جلال ستاری، تهران: توس.
- لوی، میشل و سامی نعیر (۱۳۸۱). «مفاهیم اساسی در روش لوسین گلدمن»، جامعه، فرهنگ، ادبیات: لوسین گلدمن، ترجمه محمدجعفر پوینده، تهران: نشر چشمه.
- موللی، کرامت (۱۳۸۳). مبانی روان‌کاوی فروید - لکان، تهران: نشر نی.
- نامورمطلق، بهمن (۱۳۹۰). درآمدی بر بینامتنیت: نظریه‌ها و کاربردها، تهران: سخن.

- Adam, Jean-Michel (۱۹۹۹). *Le récit*, Paris: Puf.
- Cros, Edmond (۲۰۰۳). *La Sociocritique*, Paris: L'Harmattan.
- Djavari, Mohammad Hossein (۲۰۱۰). *Les Orientations de la critique et théorie littéraires*, Tabriz: Presses Universitaires de Tabriz.
- Ducrot, Oswald (۱۹۶۸). *Qu'est-ce que le structuralisme?*, ۱. *Le structuralisme en linguistique*, Paris: Seuil.
- Fort, Pierre-Louis (۲۰۰۸). *Critique et littérature*, Paris: Gallimard.
- Genette, Gérard (۱۹۷۲). *Figures III*, Paris: Seuil.
- Genette, Gérard (۱۹۸۲). *Palimpsestes, la littérature au second degré*, Paris: Seuil.
- Genette, Gérard (۱۹۸۷). *Seuils*, Paris: Seuil.
- Jakobson, Roman (۲۰۰۳). *Essais de linguistique générale*, ۱. *Les fondations du langage*, Paris: Minuit.
- Jouve, Vincent (۱۹۸۶). *La Littérature selon Barthes*, Paris: Minuit.
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine (۱۹۹۹). *L'Enonciation*, Paris: Armand Colin.
- Maingueneau, Dominique (۱۹۹۳). *Le contexte de l'œuvre littéraire*, Paris: Dunod.
- Normand, Claudine (۲۰۰۰). *Saussure*, Paris: Les Belles Lettres.
- Rabau, Sophie (۲۰۰۲). *L'Intertextualité*, Paris: GF Flammarion.
- Reuter, Yves (۲۰۱۴). *L'Analyse du récit*, Paris: Armand Colin.
- Samoyault, Tiphany (۲۰۰۵). *L'Intertextualité, Mémoire de la littérature*, Paris: Armand Colin.
- Todorov, Tzvetan (۱۹۸۴). *Critique de la critique*, Paris: Seuil.
- Todorov, Tzvetan (۲۰۰۷). *La littérature en péril*, Paris: Flammarion.

حسن زختاره ١٠٧

Todorov, Tzvetan (١٩٦٦). *Théorie de la littérature: textes des formalistes russes*, réunis, présentés et traduits par T. Todorov, préface de R. Jakobson, Paris: Seuil.

Todorov, Tzvetan (١٩٦٨). *Qu'est-ce que le structuralisme?*, ٢. *Poétique*, Paris: Seuil.

Valency, Gisèle (١٩٩٠). "La critique textuelle", in *Introduction aux méthodes critiques pour l'analyse littéraire*, Paris: Bordas.

